«Оксана Лятуринська. Княгиня української духовності»

(1902-1970)

Літературне інфо-досьє

до 115-річчя від дня народження

Я не цвіт, не зоря, не сніжинка –
Це вічного Бога витвори!
Я сильна й слабка, я – Жінка,
Саме та, з великої літери.

Оксана Лятуринська одна із найвидатніших жіночих постатей в українській поезії. Вагомий творчий доробок, неординарна особистість ставлять її ім'я між іменами Лесі Українки та Ліни Костенко. Працюючи чи то над скульптурою, чи накладаючи фарби на полотно, чи орудуючи словом, авторка завжди вкладалася в ті форми, які диктував задум і мала свій власний стиль.

Закинута на чужину, вона не змогла пристосуватися до англо-саксонського світу і все життя тужила за Україною й творила для неї.

Оксана Лятуринська, поетка, скульпторка і малярка, народилася 1 лютого 1902 року на хуторі Ліс Кременецького повіту біля містечок Катербург і Вишневець, що на Кременеччині (нині село Хоми Збаразького району). Прізвище Лятуринська – її правдиве, а не літературний псевдонім. Оксана – дочка Михайла й Анни Лятуринських, походила з одного зі старих родів Волині.

Проте згодом свої твори авторка підписуватиме й псевдонімами Роксана Вишневецька, Оксана Печеніг, а іноді просто криптонімом О. Л.

Про дитячі роки мисткині і поетеси відомо дуже мало, але дослідники її життя і творчості припускають, що певний час вона навчалася в Братській школі в Острозі, але документальних підтверджень цього нема. Відомо тільки, що ще під час початкової освіти проявляла здібності до малювання, а захоплення читанням у дитячому віці прокинуло в ній пристрасть до пізнання таємниць мистецтва.

МАЛЬВИ

Мальви, мальви, мальви, мальви!
Заглядаєте до вікна,
з-поза тинку крізь шпаринки
до світлички й комірчинки.

Зустрічають вас усюди
з привітанням наші люди,
а вже у чужій країні
радше, ніж на Україні.

Мальви, мальви, мальви, мальви,
мальви, радість ви й печаль ви?
Ви заглянете шпаринки
й до мої комірчинки!

О. Лятуринська

Військові дії на Волині в 1919—1921 роках, приєднання Волині до Польщі, відступ і роззброєння українських армій спонукали Лятуринську покинути рідні землі й шукати шляхи на Захід. Втеча на Захід – це ще й протест проти бажання батька видати її заміж за нелюба, багатого чоловіка, який чимось заімпонував старому Лятуринському, але не припав до серця його дочці.

Відтак за допомоги родичів Оксана тікає до Німеччини, а наприкінці 1923 року переїжджає до Праги. У столиці Чехословаччини Лятуринська продовжує навчання в приватній українській гімназії, яку закінчує в 1926 році, але не припиняє здобувати освіту. Невдовзі вона стає студенткою філософського факультету Карлового університету в Празі, а також студенткою празької Мистецько-Промислової школи.

Осягаючи мистецьку освіту, Оксана Лятуринська стає улюбленою ученицею професора Мако. Вбираючи в себе таємниці мистецької творчості, виявляє неабиякі здібності і демонструє швидкий прогрес у мистецькій науці. Старанність і праця над собою не минули даремно: навчання закінчує з нагородою за скульптурну працю. Ця відзнака дала поштовх усій її подальшій творчості в царині скульптурних форм, а на плідну працю надихає ще й стипендія, надана за творчі здобутки.

Три її скульптури – «Китаянку», «Янгола» та голову матері закуповує чеська Академія Мистецтв і виставляє у своєму музеї. Серед інших загальновизнаних робіт Лятуринської – погруддя Масарика, пам’ятник полеглим воякам у Пардубицях.

У передвоєнні роки її великі скульптури виставлялися на виставках у Празі, а менші – у Львові, Відні, Лондоні, Берліні та у Парижі, де часто здобували визнання. За її проектом на замовлення Українського Національного Об’єднання в Голандії споруджено пам’ятник на могилі полковника Є. Коновальця в Ротердамі. Ще один такий проект стосувався пам’ятника на могилі українського професора А. Животка.

Мала Оксана Лятурниська й інше захоплення, в якому досягнула не менших успіхів, аніж у скульптурі, – мова йде про творення віршів. Римувати вона розпочала ще в юнацькому віці. Вірші «Ліс шумить», написаний 13-и річним дівчам, привернув увагу вчителів, а вірш 17-и річної юнки, присвячений героям Крут, засвідчив її непересічний поетичний талант.

У Празі Оксана Лятурниська стає членом «Спілки українських митців, письменників і журналістів», працює на літературній ниві, співпрацює з такими поетами, як О. Ольжич, Ю. Дараган, О. Стефанович, М. Чирський, Ю. Липа, Є. Маланюк, Л. Монсендз; часто публікує свої твори у «Віснику» Д. Донцова. У 1938 році виходить її перша поетична збірка «Гусла», а через три роки – «Княжа емаль», які швидко стали раритетами в еміграційному середовищі.

А видана в 1955 році у Торонто збірка «Веселка» завершила серію трикнижжя, яке стало важливою подією не тільки в її творчості, але й у всій українській поезії.

Критики літературної творчості Оксани Лятуринської, а серед них були Є. Маланюк, Ю. Дивнич, Ю. Шевельов, Я. Рудницький, В. Барка, відзначають глибоку прив'язаність мисткині й поетеси до своєї батьківщини, особливо до Волині.

Найбільший пієтет вона відчувала до Княжої доби, оскільки ця частина історії України приховувала в собі чимало прикмет української давнини. Дух поетеси обіймав тисячолітній простір і час, а себе й сучасників вона бачила крізь призму реалій та уроків рідної землі від язичницької епохи до Київської Русі і від Гетьманщини до XX століття. Навіть стиль поезії Оксани Лятуринської мав своєрідний характер. Недарма Є. Маланюк зауважував: «Якби Ольга чи Ярославна писали вірші, то ці вірші були б поезіями Оксани Лятуринської». А відомий літературознавець Ю. Бойко зазначав: «Оксана Лятуринська є поетка Божою милістю, і тільки жалюгідні еміграційні умови винні в тому, що вона досі не стала славною і широко знаною».

Серед прозових творів варто виокремити «Материнки», які під псевдонімом Роксани Вишневецької з'явилися в таборових умовах у 1946 році.

Поряд із скульптурною та поетичною творчістю розвивається в Оксани Лятуринської і малярська діяльність. Найбільш помітною стає вона у портретному мистецтві. У передвоєнні роки вона створює ряд цікавих портретів, серед яких зображення С. Петлюри, Є. Коновальця, О.Олеся.

Згодом з-під її руки виходять портрети українських князів (Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Ярослав Осмомисл, Данило Галицький), гетьманів (П. Сагайдачний, Б. Хмельницький, П. Дорошенко, І. Мазепа, П. Орлик), поетів (Т. Шевченко, І. Франко, Л. Українка, О. Ольжич), політичних діячів (М. Грушевський, А. Мельник). Найчастіше портрети мисткиня виконувала без уживання фарб – олівцем на папері, сірою і чорною тушшю пером, вугіллям.

Проживши понад 20 років у Празі і зустрівши там лихоліття Другої світової, важким випробуванням для мисткині і поетеси стало перебування в таборі для переміщених осіб у німецькому Ашафенбурзі серед тисяч інших скитальців з українським корінням. У Німеччині скульптурна діяльність Оксани Лятуринської з масивних планів переходить на малі, які поруч із заняттям поезією та малярством заповнюють дні перебування та очікування в таборі. До того ж, для творчості в скульптурі необхідна була стабільність життєвих обставин, а такої годі було осягнути в табірних умовах в стані постійної тривоги. Гнітить Лятуринську і той факт, що з помешкання у Празі до табору не вдалося вивезти нічого зі своїх робіт, а тому невідомо, що з ними сталося.

З Німеччини Оксана Лятуринська вирушає за океан і на початок 50-х років поселяється в Міннеаполісі (США). Тут ще деякий час вона енергійно береться до кераміки, відтворюючи в керамічних малюнках на взірцях посуду й оздоб численні пам’ятки скіфських і княжих часів. Одночасно малює і пише. У цей час бере активну участь у роботі Об’єднання українських письменників, працює кореспондентом збірника «Слово».

Щоб знайти гроші на існування і лікування, Лятуринська скеровує усю свою творчу енергію на створення писанок, стилевих ляльок та різних декоративних фігурок. Ці твори два десятки років користувалися надзвичайною популярністю і розійшлися по всіх закутках поселень українців у США та в Канаді. Звернення до писанок було відповіддю на поклик душі відобразити народний дух від його найпервісніших до найсучасніших форм, від прадідівства до раціонального сприйняття світу. Як стверджувала сама авторка: «Писанка – то наш предківський скарб, мов жива, конче мусить промовляти, як із давен-давна, до кожного з нас про весну, про онову, про перемогу добра і світла».

Слід зазначити, що здоров’я ніколи не було сильною стороною Оксани Лятуринської – її хворобливість пам’ятають ще з гімназійних часів. У Празі вона почала втрачати слух, в таборі у Німеччині справи погіршилися, а в Америці уже не допомагав навіть слуховий апарат. Турбують мисткиню й поетесу й інші болячки.

Підірване здоров’я, матеріальні труднощі, важке вкорінення в емігрантський грунт, відсутність творчої атмосфери в місті нового поселення, розбиті мрії підірвали й психічний стан Оксани Лятуринської.

В останнні роки життя вона перебувала в стані пригнічення, в стані постійної тривоги, відмовлялася від лікарської допомоги. А коли погодилася звернутися до медиків – було вже запізно: важка й задавнена хвороба здійснила свою руйнівну справу. Померла в лікарні 13-го червня 1970 року.

Згідно з її побажаннями, Оксану Лятуринську поховали у вишиванці, яку вона сама вишивала протягом багатьох років. Перед смертю вона висловилася проти «довгих панахид з ладаном», а тому сам похорон відбувся у формі короткої молитви над труною. Похована на українському цвинтарі в Бавнд-Бруку. Могила її навпроти могили Є. Маланюка, приятеля по літературі та по ідеях.

У помешканні Оксани Лятуринської після її смерті залишилося дуже небагато мистецьких праць. Дещо з цього залишку передано до Української Вільної Академії Наук, а кілька портретів, включно з портретом Грушевського, передано до музею в Бавнд Бруку. Чимало праць мисткині розкинуто по музеях Європи та по приватних збірках.

У 1983 році за кордоном вийшла книга «Вибраного» Оксани Лятуринської з передмовою Ю. Шевельова, у якій знаний літературознавець стверджував: «Лятуринська має не тільки свій стиль, а і свій світ. І більше: вона має гармонію в своєму світі, і то гармонію, не куплену ціною оминання недогідного».

Проте найвлучніше і найпереконливіше суть творчості поетеси, скульпторки і малярки визначив дослідник її творчості П. Лопата: «Ця жінка не знала у своєму житті звичайного людського щастя, хоча й була надзвичайно обдарованою особистістю – її ім’я як художниці навічно вписано в історію українського мистецтва. Однак усупереч життєвим перипетіям, якими вимощений творчий шлях Оксани Лятуринської, вона не зреклася свого, Богом подарованого таланту, зумівши реалізувати себе і в малярстві, і в скульптурі, і в кераміці, і в писанкарстві, і в поетичній творчості».

Встелю килимом ослін...

Встелю килимом ослін.
Відіб'ється відо стін
зелень, жовть і червінь,
ніби весен первінь.
Білий застіл дам на стіл,
мед липневий злотих бджіл,
грона винограду
заповітних садів.
На черіні — жар-вогонь.
І жарка моя долонь.
Вийду на помостя
вижидати гостя.

Монумент загиблим воїнам Армії УНР

На озера на глибокі...

На озера на глибокі

залюбки виходить лебідь,
а орел ширяє в небі,
а орлу подружить сокіл.
Із країн південно-синіх,
із країн лише далеких
щовесни летять лелеки,
носять вісті провесінні.

В карантині скитальщини

Устами славлена ...

Устами славлена
стріла стужавлена.
Хвалена, хвалена,
в отруті калена!
Стріла окрилена,

стріла доцілена.
Кров'ю гартована
стріла значкована.

Щастя згублені ключі...

Щастя згублені ключі.
Як би їх знайти хутчій!
Пошукати в лісі, в полі,
запитать, зустрівшись, долі:
«Ти горою, доле, йшла,
чи мої ключі знайшла
з золотими обідками?
Щоб пізнати, що ті самі,
там намітку під кісник
накарбовано з весни.
Чом я пояс попустила?
Не інакше — злая сила.
Чом цяцькований обруч
не тулила обіруч?»
Посміхнеться оком доля:
«Довгі, довгі луки, поля,
і темніше ночі гай.
Як згубила, то й шукай!»

***

Уранці будять осокори:

Сьогодні біло так надворі!

Так біло-біло, наче ново.

На білому вінок миртовий.

Ламають тони осокори:

Хтось кригою застигне в горі.

На полі хтось упав поранно.

Сніг ліг і, може, не розтане.

Зо скрипом нижчим на октаву

На полі хтось упав криваво.

Українські діти табору "Лягарде" в Ашафенбурзі

Світлій пам’яті Юрія Дарагана

Не знаєш гасла – боронись!

Освячений держу я спис.

Я попіл бороню батьків,

героїв – славу, честь – борців.

Зухвальче, чолом, оком ниць!

Тут недоторканість гробниць,

багаття, і священний дуб,

і Володимирів тризуб

Мистецьки оформлена сторінка листів-подяки, 1948 рік

Святославичі

Не царських одягів, прикрас

престольних божеських Софії!

На це ми не піднімем вії

і цим не виникне в нас пря.

Долоня в нас тяжка, тяжка,

гне, граючися, візантини.

Наш погляд пожадливо синій,

Ромеє, волить, що й рука:

двогострий меч, червоний щит,

шолом на виголене тім’я!

Як тих суворих давніх римлян,

Христос і нас благословить.

ЛІТЕРАТУРА

Лятуринська О. Знаю казку : вірші, оповід. для дошк. та мол. шк. віку / О. Лятуринська; упоряд. Р. Радишевський – К. : Веселка, 1995. – 95 с.

Книжку склали кращі дитячі вірші та оповідання Оксани Лятуринської. Вона вважала одним з основних завдань своїми творами наблизити дитину до природи, розкрити її найпотаємніші таємниці. Творчу уяву письменниці потужно живила чарівлива природа і культурно-історичне минуле Волині, де пройшли її дитинство і юність.

Лятуринська О. Гляньте у правічне батькове лице! : твори / О. М. Лятуринська; упоряд. І. Нагорна. – Рівне : Азалія, 2010. – 68 с. – (Бібліотечка літературного музею Уласа Самчука в Рівному. Число 10).

Книжка містить поезії Оксани Лятуринської із перших двох її збірок – «Гусла» і «Княжа емаль». Схвальний відгук про них надрукував Улас Самчук у часописі «Волинь» у 1943 році, відзначивши самобутність таланту поетеси-волинянки, яка писала також вірші та прозу для дітей, виступала як перекладач і літературний критик.Не менш примітні її здобутки в скульптурі, живопису, писанкарстві, кераміці, різьбярстві, лялькарстві.

Лятуринська О. Із книги «Княжа емаль»; Волинські буколіки; Із книги «Гусла»; Із книги «Веселка» : [вірші] // Українське слово : хрестоматія укр. літ. та літ. критики XX ст. – К. : Аконіт, 2001. – Кн. 2. – С. 660 – 667.

Лятуринська О. Євшан–зілля : [вірш] / О. Лятуринська // Літопис Червоної калини : іст.-краєзн. часопис. – 1994. – №1-3. – С. 19. – (Зів'яле листя).

Оксана Лятуринська : [поезія] [Електронний ресурс] // Киевская [электронная] городская библиотека. – Режим доступу : http://lib.misto.kiev.ua/UKR/BOOK/LATURINSKA/. – Заголовок з екрана.

Оксана Лятуринська [Електронний ресурс] // Празька школа поетів. – Режим доступу :

http://virchi.narod.ru/poeziya/praga-lyatyrinska.htm. – Заголовок з екрана.

Біографічна довідка та тексти творів: На варті; Створив ти землю, оболоки…; Ти ще не вмер, ти ще не вмер!..; Героїчне; За веснами приходять весни…; Зброї — чести, йменню — слави.

Оксана Лятуринська, 1902-1970 [Електронний ресурс] // Поетика. Бібліотека української поезії. – Режим доступу : http://poetry.uazone.net/liaturyn/. – Заголовок з екрана.

***

Анісімова Н. Як передати, осене, твою істоту? : осінь як поетичний міф у ліриці Оксани Лятуринської / Н. Анісімова // Слово і час. – 1999. – №11. – С. 46–48.

Горбачевська Л. Становлення і згасання творчої індивідуальності Оксани Лятуринської / Л. Горбачевська // Актуальні проблеми сучасної філології : літературознавство : зб. наук. праць. – Рівне, 2007. – Вип. 16. – С. 194–203.

Грушецький Н. Таборовий спомин : вступ до радіопрограми, призначеної пам'яті Оксани Лятуринської на радіостанції ЗЕА в Мельборні, 26.3.1984 / Н. Грушецький // Новий обрій. – Мельборн, 1985. – Ч. 7. – С. 243–244.

Ільницький М. Словам - суворість і глибінь [про поетесу О. Лятуринську] / М. Ільницький // Слово і час. – 1993. – №2. – С. 30–39.

Княгиня української духовності : До 100-річчя від дня народження Оксани Лятуринської // Знаменні дати : календар. – 2002. – С. 24–28.

Козак С. Оксана Лятуринська / С. Козак // Літ. Україна. – 2010. – 15 лип. – С. 2.

Кононенко П. Княгиня української духовності / П Кононенко // Оксана Лятуринська (1.02.1902 - 13.06.1970) // Українське слово : хрестоматія укр. літ. та літ. критики ХХ ст. – К., 1994. – Кн. 2. – С. 384–394.

Криловець А. Поетка лицарської честі / А. Криловець // Лятуринська О. Гляньте у правічне батькове лице! : твори / упоряд. І. Нагорна. – Рівне, 2010. – С. 61–64. – (Бібліотечка Літературного музею Уласа Самчука в Рівному. Число 10).

Левчук Т. На варті української духовності : до 100-ліття з дня народження Оксани Лятуринської / Т. Левчук // Розбудова держави. – 2002. – №1-4. – С. 44–53.

Лятуринська Оксана Михайлівна // Українська літературна енциклопедія : в 5 т. Т. 3. – К. : Українська енциклопедія, 1995. – С. 246.

Лятуринська Оксана // Енциклопедія Українознавства. Т. 4 / голов. ред. В. Кубійович. – Л., 1994. – С. 1403 : порт.

Оксана Лятуринська (1902-1970) // Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. / за ред В. Г. Дончика.– К. : Либідь, 1998. – Кн. 1. Перша половина ХХ століття. – С. 215–217.

Оксана Лятуринська // Літопис Волині. – Вінніпег : Інститут Дослідів Волині, 1972. – Ч. 10-11. – С.115-117.

Лятуринська О. Улас Самчук / О. Лятуринська // Розбудова держави. – 2005. – №5/8. – С. 49–54.

Мартусь О. Українські поетеси Америки : [Віра Вовк, Ліда Палій, Оксана Лятуринська, Наталія Левицька-Холодна, Патриція Килина, Марія Ревакович] / О.Мартусь // Голос України. – 1996. – 14 листоп.

Поліщук Я. Мистецькі світи Оксани Лятуринської / Я. Поліщук // Укр. культура. – 1996.– №3. – С. 13–14.

Поліщук Я. Ритуал і поетика Оксани Лятуринської / Я. Поліщук // Укр. мова та літ. – 2003. – №10. – С. 20 – 26.

Радишевський Р. Сокіл-пісня з гаптованого рукава // Лятуринська О. Знаю казку : вірші, оповід. для дошк. та мол. шк. віку. – К. : Веселка, 1995. – С. 5–11.

Салига Т. Одна з найяскравіших «жон руських» нашої поезії / Т. Салига // Салига Т. Високе світло : літ.-критич. студії – Л. : Каменяр, 1994. – С. 224–242.

Літературний погляд на збірки поетеси в контексті художньо-естетичних процесів 30-х років XX століття.

Самчук У. Княжа емаль // Лятуринська О. Гляньте у правічне батькове лице! : твори / У. Самчук; упоряд. І. Нагорна. – Рівне, 2010. – С. 5–7.

Самчук У. На білому коні : спомини і враження. – Вид. третє. – Вінніпег : Т-во «Волинь», 1980. – 248 с.

Спогади про30-ті роки прожиті у Празі, про українську інтелігенцію, серед яких була і Оксана Лятуринська.

Слабошпицький М. Вундеркінд : [поетеса Оксана Лятуринська] / М. Слабошпицький // Київ. – 2005. – №2. – С. 138–143.

Славутич Яр. Мужність і ніжність : поезія Оксани Лятуринської / Яр Славутич // Славутич Яр. Меч і перо. – К., 1992. – С. 304–319.

Сліпушко О. Оксана Лятуринська (1.II. 1902 – 13. VI. 1970) О. Сліпушко // Українське слово : хрестоматія укр. літ. та літ. критики XX ст. – К. : Аконіт, 2001. – Кн. 2. – С. 660–661.

Сліпушко О. Мистецький герб Оксани Лятуринської / О. Сліпушко // Дніпро. – 1996. – №11-12. – С. 98–106.

Форманюк П. Спогад про Оксану Лятуринську / П. Форманюк // Літопис Волині. – Вінніпег : Інститут Дослідів Волині, 1988. – Ч. 15. – С. 185–200.

Чернихівський Г. Поетка з божої ласки : минуло 100 років від дня народження Оксани Лятуринської / Г. Чернихівський // Літ. Україна. – 2002. – 23 трав.

Шевельов Ю. (Юрій Шерех). Я – мене – мені… (і довкруги) : спогади. Т. 2. В Європі / Ю. Шевельов. – Харків; Нью-Йорк : Березіль, 2001. – 304 с.

Шерех Ю. Semper fidelis : уривок : [про О. Лятуринську] Ю. Шерех // Розбудова держави. – 2002. – №1-4. – С. 56–57.

Шерех Ю. Листи до Оксани Лятуринської / Ю. Шерех // Сучасність. – 1998 . – № 10. – С. 117–138.